

1

Annes Geboorte

Het is woensdag 12 juni 1929. Om half acht 's ochtends klinkt er gehuil in een ziekenhuiskamer in het Duitse Frankfurt am Main. Anne Frank laat voor het eerst van zich horen.

Iedereen is opgelucht. De bevalling was zwaar en heeft de hele nacht geduurd. Moeder Edith Frank-Holländer is uitgeput. Maar Anne huilt zoals een kindje dat net geboren is hoort te huilen en alles lijkt goed.

De verpleegkundige die Edith die nacht geholpen heeft, is zo moe dat ze per ongeluk 'een jongen' in de ziekenhuisadministratie schrijft. Maar het is een meisje: een stevige, lange baby. Annelies Marie noemen Otto en Edith haar. Het is hun tweede dochter.

Als Otto zijn Edith en Anne de dag daarna komt bezoeken, heeft hij zijn camera meegenomen. Hij houdt van fotograferen en bijzondere momenten als deze verdienen het om vastgelegd te worden. Anne is een prachtig meisje: mooie zwarte haartjes en een fijn gezichtje. Edith houdt de baby dicht tegen zich aan. Later zal ze met de foto's van Otto voor Anne een mooi fotoboek met aantekeningen maken, zoals ze dat eerder ook gedaan heeft voor Margot.

Margot is Annes drie jaar oudere zus. Samen met haar oma uit Aken, de moeder van Edith, komt ze twee dagen na de geboorte van Anne naar het ziekenhuis. Een zusje! Ze vindt het geweldig. Ze kan niet wachten tot moeder en Anne naar huis komen, maar haar geduld wordt nog even op de proef gesteld: Edith en Anne blijven twaalf dagen in het ziekenhuis.

Eenmaal thuis zal de kleine Anne snel genoeg ontdekken dat ze deel uitmaakt van twee liefdevolle Duitse families. Als ze wat groter wordt, zal ze dikwijls heerlijk uit logeren gaan bij haar oma Holländer in Aken, waar ook haar twee vrijgezelle ooms Julius en Walter wonen. Oma Frank woont in Frankfurt, net als zij. Als ze nog wat ouder wordt, zal een deel van vaders familie, onder wie

haar beide neefjes, in Zwitserland gaan wonen. Ook dat worden geweldige reisjes. Maar dat komt allemaal later.

Nu woont ze met haar ouders en zus in een gezellig, groot, geel huis met groene luiken aan de Marbachweg 307 in Frankfurt. Kathi, de huishoudster, zorgt dat alles tiptop in orde is. Als Anne over een paar maanden kan kruipen, is er voor haar een wereld te ontdekken in het huis: een woon- en eetkamer, een keuken, slaapkamers en moeders eigen kamer. En dan de lange wand met boeken van vader en moeder, natuurlijk.

Het huis staat in een fijne, groene wijk. Het heeft een tuin en een balkon. Zelfs als de zon maar heel even schijnt, spelen er kinderen op straat. Het zijn kinderen met allemaal verschillende achtergronden. Sommigen komen uit christelijke gezinnen. Anderen niet.

De ouders van deze kinderen hebben vaak goede banen, maar zijn niet rijk. En bijna geen van hen is Joods, zoals Anne en haar familie. De meeste Joodse mensen wonen in andere wijken van Frankfurt. Maar Otto en Edith vinden het belangrijk dat hun dochters al jong leren dat geloof en inkomen niet uitmaken.

Als ze over een jaartje kan lopen, zal Annes moeder haar meenemen naar de zandbak achter het huis. Anne zal het zand gooien waar ze kan. Ze zal in iedere waterplas springen die ze tegenkomt. Ze zal modder aan haar jurkje smeren. En in haar haar. Hoe viezer, hoe beter.

Moeder zal haar hoofd schudden en thuis snel iets schoons uit de kast halen. Moeder houdt van netjes. Maar vader zal erom lachen. Die Anne. De pit en de levenslust stralen van haar af. Hoe kun je boos worden op zo'n kind?

Edith zal zo goed als ze kan voor haar meisjes zorgen. En vader Otto zal ze na zijn werk in bad doen, met hen spelen en hen verhaaltjes vertellen. Samen zullen ze er alles aan doen om hun dochters een fijne en veilige jeugd te geven. Het zal hen aan niets ontbreken.

De opkomst van Hitler

Adolf Hitler werd in 1921 de leider van de Nationaal Socialistische Partij, de NSDAP. Dat was toen nog een kleine partij. Hij was een man met stevige ideeën en hij sprak op een manier die mensen fascinerend vonden. Daarom viel hij op.

Duitsland had het in die jaren heel moeilijk. Gezinnen waren ontwricht omdat er in de Eerste Wereldoorlog veel soldaten waren gesneuveld of gewond terug waren gekomen. Het land was beschadigd door de strijd en de winnende landen hadden stukken van Duitsland onderling verdeeld. En dan ging ook nog eens heel veel Duits geld naar landen die schade hadden geleden door de oorlog.

Hitler vond dat allemaal stuitend en veel mensen waren het met hem eens. Hij kwam met plannen om het land weer uit het slop te halen en gaf de mensen hun zelfvertrouwen terug. Ze hoefden zich niet meer te schamen voor hun land, vond Hitler. Integendeel: ze moesten trots zijn op Duitsland. Er was op de hele wereld geen beter volk te vinden dan de Duitsers.

Die ideeën spraken mensen aan. In 1928 had de NSDAP genoeg

stemmen om in het parlement te komen. Daarna groeide en groeide de partij. Ook de communistische partij kreeg steeds meer aanhang. Daarnaast waren er nog andere politieke partijen. Duitsland was immers een democratisch land, een land waar veel ideeën en politieke partijen naast elkaar bestonden.

In 1929, het jaar waarin Anne geboren werd, klapte de economie helemaal in elkaar. Er was al veel armoede en werkloosheid, maar nu werd het nog veel erger. Er moest ingegrepen worden! Bij de verkiezingen van 1932 werd de NSDAP de grootste partij. Blijkbaar dachten veel mensen dat de NSDAP de problemen het beste aan kon pakken. Zo werd Hitler begin 1933 leider van de regering.

In de jaren daarvoor was Hitler steeds stelliger gaan beweren dat de problemen van Duitsland door de Joden kwamen. In zijn boek *Mein Kampf*, dat deels in 1925 en deels in 1926 verscheen, was hij daar heel duidelijk over. Joden maakten zich daarom zorgen over wat Hitler en zijn NSDAP met hen van plan waren.

2

Otto, Edith, Margot en Anne verlaten Duitsland

Het is de zomer van 1933. Otto en Edith pakken hun koffers. Ze lopen zorgvuldig de kasten na, want ze willen niets belangrijks vergeten.

Wat neem je mee als je niet weet hoelang het duurt voor je weer een eigen huis hebt? Kleren, natuurlijk, meteen ook maar voor de herfst en de winter. Schoenen. Wat boeken en foto's misschien, en de fotocamera. Maar wat nog meer? Margot is zeven en Anne net vier jaar. Ze moeten hun speelgoed niet vergeten! De koffers raken langzaam vol.

Al een tijd denken Otto en Edith erover om het land te verlaten en ergens anders opnieuw te beginnen. Sinds de economische crisis gaat het slecht met Otto's zaken. Om de kosten te drukken, wonen ze tijdelijk bij Otto's moeder in huis.

Maar hun onzekere financiële situatie is inmiddels niet meer de enige reden waarom ze weg willen. Eigenlijk kunnen ze niet meer blijven. Daar komt het op neer. Hier, in Duitsland, kunnen ze Margot en Anne geen veilige en fijne opvoeding meer bieden. Dus pakken ze hun koffers. Ze verlaten Duitsland voor altijd.

Otto hoeft alleen spullen voor zichzelf bij elkaar te zoeken. Hij vertrekt naar Amsterdam. Daar gaat hij werken voor Opekta, een bedrijf dat een bindmiddel voor jam produceert. Otto's zwager Erich is een van de oprichters van Opekta, dat oorspronkelijk in Zwitserland begon. Inmiddels is er ook een Nederlandse vestiging, maar die loopt nog niet zo lekker. Dus toen Otto aan Erich vroeg of hij hem kon helpen om Duitsland te verlaten, kwam Erich met het idee om Otto voor te dragen voor een baan bij Opekta in Nederland. Otto moet ervoor gaan zorgen dat Nederlandse huisvrouwen het bindmid-

del gaan kopen. Als dat lukt, heeft Otto weer een stevig inkomen en kan hij weer goed voor zijn gezin zorgen.

Edith pakt voor zichzelf en voor Margot en Anne. Ze gaan met z'n drietjes naar Aken, naar de moeder van Edith en haar twee broers. Maar zodra Otto het bedrijf in Amsterdam op orde heeft en een geschikte woning heeft gevonden, zullen ze ook naar Amsterdam verhuizen. Daar willen ze met z'n viertjes een nieuw leven opbouwen. Weg van die nare anti-Joodse sfeer die Duitsland steeds meer verziekt.

Kortgeleden heeft de nieuwe regering, die onder leiding staat van Adolf Hitler, een besluit genomen. Vanaf nu mag Margot niet meer bij haar vriendinnetjes zitten in de klas. Omdat ze Joods is. Joodse kinderen mogen niet meer tussen de andere kinderen zitten.

Na de zomer zou Anne naar de kleuterschool gaan. Zij zou dan ook afgezonderd moeten zitten. Otto en Edith konden het bijna niet geloven toen ze van de maatregel hoorden, maar het is écht waar. Dit is toch niet uit te leggen? Ineens wisten ze het zeker: ze moesten weg.

De maatregel van de regering druist helemaal in tegen de principes waarmee Otto en Edith hun dochters opvoeden. Ze willen de meisjes leren dat ze respect moeten hebben voor mensen met een ander geloof of andere ideeën, maar nu heeft de regering besloten dat zijzelf anders zijn. Otto en

Edith horen bovendien allerlei verhalen over tegenstanders van dit soort maatregelen die opgepakt worden. In zo'n land willen ze niet langer wonen.

De koffers zitten vol. Morgen is het tijd om te gaan. Het gezin moet voor een tijdje afscheid van elkaar nemen, maar daarna zullen ze alles op alles zetten om de taal te leren en aan de nieuwe stad te wennen.

Margot en Anne zullen snel genoeg nieuwe vriendinnetjes vinden, zeker als ze eenmaal op een Nederlandse school zitten. En ondertussen zullen Edith en Otto het huis gezellig maken en Anne en Margot aanmoedigen om kinderen mee naar huis te nemen. Het zal een tijdje moeilijk zijn, maar alles komt goed. In Nederland zijn ze veilig.

Van een Democratie naar een Dictatuur

Duitse Joden die de oorlog overleefden, vertelden later dat ze enorm schrokken toen de NSDAP de grootste partij werd en Hitler de leider van de regering. Ze twijfelden er niet aan dat dat gevolgen voor hen zou hebben. Ze konden niet voorzien welke, maar Hitler had al veel mensen tegen de Joodse gemeenschap opgezet, en daar zou hij waarschijnlijk mee doorgaan.

Toch waren er ook Joden die dachten dat het zo'n vaart niet zou lopen. Als Hitler er inderdaad in zou slagen om de economie weer wat op orde te krijgen, dan zou die Jodenhaat vast wel weer overwaaien, stelden ze. Bovendien: wat konden ze doen? Dit was toch ook hun land? Ze woonden hier, werkten hier, hadden hier hun familie en vrienden... Ze hadden in Duitsland een leven opgebouwd. Dat konden ze toch niet zomaar achterlaten?

Er waren zeker meer Joden die net als Otto en Edith Frank al snel besloten om elders een nieuw leven op te bouwen. Maar dat was een enorme stap. Emigreren kostte veel geld. Eigenlijk kon dat alleen als je heel rijk was, of als er een goede kans was dat je meteen een baan

vond. Maar wereldwijd was er sprake van een crisis, en dus van grote werkloosheid. Bovendien moest je een huis zien te vinden. Die waren er soms nog wel, maar ook alleen maar als je genoeg geld had.

In 1935, twee jaar nadat de familie Frank naar Nederland was verhuisd, werd er een aantal wetten aangenomen die het leven voor Joden in Duitsland nog moeilijker maakten. Joden mochten nu bijvoorbeeld niet meer met Duitsers trouwen en alle burgerrechten werden hen afgenomen.

Heel veel Joden probeerden alsnog het land uit te komen, maar de toelatingseisen van buurlanden als Nederland waren inmiddels zo hoog dat dat bijna niet meer lukte. 'We hebben genoeg aan onszelf,' was de reactie van de regeringen in Europa. 'Meer dan dit kunnen we niet doen.' En dus konden de meeste Duitse Joden geen kant meer op.

In 1933, het jaar waarin Anne en haar familie zich in Nederland vestigden, woonden er ongeveer 500.000 Joden in Duitsland. Uiteindelijk lukte het meer dan de helft om het land tussen 1933 en 1939 te verlaten.

3

De oorlog breekt uit

Het is midden in de nacht. Otto, Edith, Margot, Anne en oma Holländer – Ediths moeder, die nu een jaar bij hen woont – worden wakker van dreigende geluiden en zware klappen. Wat is er aan de hand?

Dan zien ze dat het vliegtuigen zijn die af en aan vliegen. En die harde klappen, dat lijken wel bommen die neervallen. Dit kan maar één ding betekenen: luchthaven Schiphol wordt aangevallen. Ze staan stilletjes voor het raam. In de verte zijn rookpluimen te zien.

Duitsland valt Nederland aan. Het is 10 mei 1940 en Otto en Edith zijn verslagen. Ze doen hun best het niet aan Anne en Margot te laten merken, maar hier zijn ze al een tijd bang voor. Ze hebben het nieuws op de voet gevolgd. Ze hebben gelezen dat Hitler absolute macht heeft in Duitsland. Om bang van te worden. En nu wil hij de baas worden over heel Europa.

Otto en Edith maken zich al jaren grote zorgen om hun Joodse vrienden die in Duitsland letterlijk doodsangsten uitstaan. Zelf hoopten ze dat ze veilig zouden zijn in Nederland. Maar nu? Hadden ze de meisjes toch naar Engeland moeten sturen?

Otto en Edith hadden, misschien wel tegen beter weten in, gehoopt dat Duitsland Nederland, net als in de Eerste Wereldoorlog, met rust zou laten. Maar nu blijkt dat die hoop ijdel was.

De uren verstrijken. Als het licht wordt, wordt het stil. Het is een rare, onheilspellende stilte. In de vroege ochtend wordt namens koningin Wilhelmina een verklaring voorgelezen op de radio. De angst van Otto en Edith wordt bewaarheid: Duitsland heeft Nederland inderdaad aangevallen. Maar de koningin zegt dat Nederland terug zal vechten. Nederland zal zich niet zomaar overgeven!

De zon schijnt inmiddels vriendelijk. Het lijkt zomaar een mooie voorjaarsdag. Niks bijzonders. Wat er daarbuiten allemaal gebeurt, en in de rest van het land?

Niemand die het weet.

Buiten is nog niets te merken van een oorlog. De scholen gaan dicht tot er meer duidelijkheid is.

's Avonds kijken Anne en Margot toe terwijl hun ouders de ramen beplakken met verduisteringspapier. Zo kunnen de Duitse vliegtuigen minder goed zien waar ze zijn, leggen Edith en Otto ongetwijfeld uit. Maar dat het papier er ook voor moet zorgen dat de ramen minder snel uit elkaar spatten als er in de buurt een bom valt, dat vertellen ze er vast niet bij. Ze hebben Margot en Anne nooit bang willen maken en doen ook nu weer hun uiterste best om kalm te blijven.

In de dagen die volgen wordt er flink gevochten door Nederlandse en Duitse troepen. Als het Duitse leger de binnenstad van Rotterdam helemaal kapot heeft gebombardeerd, en ze dat ook met andere steden dreigen te doen, besluit de Nederlandse regering zich over te geven. Vanaf nu zijn Hitler en zijn nazipartij, zoals de NSDAP vaak wordt genoemd, de baas in Nederland.

Op 15 mei komen Duitse soldaten Amsterdam binnen over de Berlagebrug, vlak bij Annes huis. Veel mensen blijven thuis, bezorgd en angstig.

Maar er zijn ook Amsterdammers die dit moment niet willen missen: veel te spannend. Er zijn zelfs mensen die blij zijn met de komst van de nazi's. Ook in Nederland heerst werkloosheid en armoede. Misschien kan die Hitler de zaken stevig opschudden en de problemen oplossen.

Nog een dag later rijdt een triomfantelijke stoet Duitse soldaten vlak langs het kantoor van Otto aan de Prinsengracht. Otto en zijn mensen blijven binnen. Ook zonder de troepen te zien, weten ze dat ze vanaf nu zorgen zullen hebben. Ernstige zorgen.

Geweld tegen Joden

Sinds Hitler in 1933 de leider van de regering geworden was, veranderde Duitsland van een democratisch land in een dictatuur. Er was maar één mening, één visie, één aanpak die telde, en dat was die van Adolf Hitler. Mensen die kritisch waren of in verzet kwamen, verdwenen in strafkampen.

Het geweld tegen Joden begon steeds ernstigere vormen aan te nemen. Joden hoefden er niets voor te doen om opgepakt, vernederd of zelfs mishandeld te worden. Het feit dat ze Joden waren, was genoeg.

In de nacht van 8 op 9 november 1938 kwam het geweld tot een dramatisch dieptepunt. Overal in het land werden Joodse godshuizen, synagogen, woningen en winkels vernield en geplunderd. Deze nacht is de geschiedenis in gegaan als de Kristallnacht. Deze nacht wordt Kristallnacht genoemd vanwege de gebroken ruiten. Kristallnacht wordt ook Novemberpogrom genoemd. Zo'n dertigduizend Joodse mannen, waaronder een broer van Edith Frank, werden gevangengenomen, en ongeveer honderd Joden werden gedood. Wie tot dan toe nog dacht dat het

wel mee zou vallen, was nu in paniek. Hitler deinsde nergens voor terug. Zelfs niet voor moord.

In Nederland woonden inmiddels ongeveer 140.000 Joden, waarvan er zo'n 30.000 uit Duitsland kwamen. Ruim de helft van alle Joden in Nederland woonde in Amsterdam. In de wijk waar Annes familie woonde, de Amsterdamse Rivierbuurt, woonden nog veel meer Joodse vluchtelingen uit Duitsland.

Toen duidelijk werd dat Duitsland Nederland was binnengevallen, probeerden veel Joden in paniek alsnog weg te komen. Ze deden bijvoorbeeld hun best om op schepen te komen die hen naar Engeland konden brengen, en soms lukte dat ook. De meeste Joden realiseerden zich echter dat ze in de val zaten.

De verslagenheid was groot. De meesten wachtten angstig af.

Toch bleef het in eerste instantie rustig in Nederland. Iedereen hield zijn adem in. Wat was Duitsland van plan?

4 Onderduiken

Het is een mooie, zonnige zondag, 5 juli 1942. De dag is goed begonnen. Anne kreeg vanochtend een vriendje op bezoek en heeft daarna op het platje achter het huis in de zon zitten lezen. Otto heeft een kennis bezocht en Edith en Margot hadden ook zo hun dingen te doen.

Maar de ontspannen sfeer is helemaal omgeslagen. Otto, Edith, Anne en Margot lopen druk heen en weer, van de ene ruimte naar de andere in hun woning aan het Merwedeplein. Dit moeten ze niet vergeten, en dat niet – en dat ook niet.

Sinds er vanmiddag een kaart voor Margot werd afgegeven, zijn ze alle vier als een razende bezig zich voor te bereiden. Er is maar weinig tijd. In de brief staat namelijk dat Margot zich de volgende dag moet melden omdat ze naar een Duits werkkamp moet. Eerst wordt ze verwacht in Westerbork, en vanuit daar zal ze naar een kamp worden gezonden.

Maar dat gaat niet gebeuren. Zeker niet. Het hele gezin Frank gaat onderduiken. Morgenvroeg vertrekken ze, en ze zoeken nu hun spullen bij elkaar. Mogelijk moeten ze voor langere tijd verdwijnen. Het is dus zaak dat ze niets belangrijks vergeten.

Het komt toch nog onverwacht. Voor Anne al helemaal. Voor Otto wat minder – hij is samen met zijn medewerkers Kugler en Kleiman al maanden bezig om de onderduikplek in gereedheid te brengen. Hij had zelfs al een datum gepland waarop ze ernaartoe zouden gaan: 16 juli. Maar nu er een oproep voor Margot gekomen is, kunnen ze het niet langer uitstellen.

Anne wist helemaal niet van vaders onderduikplannen. Ze weet ook niet waar ze heen zullen gaan. Misschien wel naar een boerderij, ergens op het platteland. Geen idee. Ze weet alleen dat ze spulletjes bij elkaar moet zoeken.

Ze pakt als eerste haar dagboek. Dat heeft ze twee weken geleden van haar ouders en Margot gekregen voor haar dertiende verjaardag. Ze is er geweldig blij mee. Dat

dagboek moet in ieder geval mee. En de vulpen die ze van oma Holländer heeft gekregen. En verder? Herman van Pels komt langs, een collega van vader. Later zal duidelijk worden waarom. Hij, zijn vrouw Auguste en zoon Peter zullen binnenkort ook naar de onderduikplek komen. Ook daar weet Anne niets van.

Miep belt aan nadat ze door Van Pels is ingeseind over de ontwikkelingen. Miep is een fijne vriendin van Otto, en ze heeft haar man Jan mee genomen. Ze krijgen allebei spullen mee die ze onder hun jas stoppen, en in hun zakken. Later komen ze nog eens terug voor een tweede lading. Ze zeggen dat ze ervoor zullen zorgen dat die spullen op het onderduikadres terechtkomen. Zij weten ook meer.

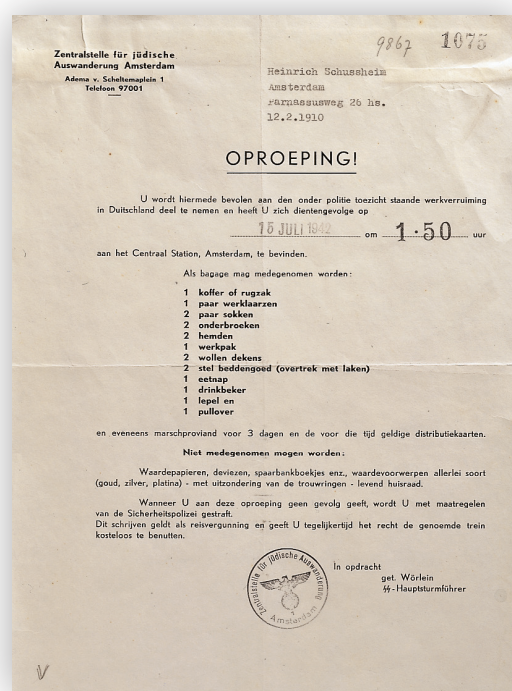
Ze kunnen morgen geen koffers meenemen. Dat zou te veel opvallen. Bovendien moeten ze een eind lopen. De tassen moeten niet te zwaar worden. Dus legt moeder een stapel kleren klaar die Anne de volgende ochtend over elkaar heen moet aantrekken. Hoe meer ze mee kunnen nemen, hoe beter.

Wat niet mee kan, is de poes. Anne houdt veel van Moortje, maar die moet ze achterlaten. Dat is verdrietig. Otto schrijft een briefje voor de burens en vraagt hen voor Moortje te zorgen. Dat zullen ze vast doen.

Op een ander briefje, dat ze zullen achterlaten in het huis, staat een adres in Zwitserland. Het is de bedoeling dat iedereen denkt dat ze daarnaartoe gegaan zijn. Maar ze gaan niet naar Zwitserland. Ze blijven dicht bij huis.

Een korte nacht volgt. Margot wordt al vroeg opgehaald door Miep; samen springen ze op de fiets. Ze heeft de ster van haar jas gehaald. Het komende half uur is ze geen Joodse. Dat is strafbaar, maar het kan niet anders. Ze moet zo snel mogelijk naar de onderduikplek. Anne weet nog steeds niet waar die is.

Buiten regent het. Anne, Otto en Edith vertrekken nu ook. Ze pakken hun tassen en trekken de voordeur achter zich dicht. Tot Annes verbazing lopen ze naar Otto's kantoor aan de Prinsengracht. Margot en Miep zijn er al. Daar, achter het kantoor, is een ruimte waar ze de komende tijd zullen gaan wonen. Een soort huis achter het huis. Het achterhuis.

Steeds strengere maatregelen

Voor veel Nederlandse burgers leek de bezetting in eerste instantie niet eens zo heel veel gevolgen te hebben. Mensen gingen weer aan het werk, kinderen naar school. Ze mochten het land niet uit en er ontstonden tekorten aan bepaalde producten, maar met een beetje geluk duurde de aanwezigheid van de nazi's niet al te lang. Als het hierbij bleef, dan was het nog wel te doen.

Nederlandse Joden die de oorlog overleefden, vertelden dat veel Joden dat gevoel eerst ook hadden: als het hier maar bij blijft, dan... En de maatregelen tegen de Joden werden zó geleidelijk ingevoerd dat dat gevoel een lange tijd bleef bestaan.

In het najaar van 1940 werden Joodse ambtenaren ontslagen. Daarna werden Joden opgeroepen om zich te laten registreren. Bepaalde beroepen werden verboden, en het hebben van een eigen bedrijf ook. Later kreeg iedereen in Nederland een persoonsbewijs, een soort paspoort. Joden kregen een stempel erin met de letter J.

In de loop van 1941 ontstond langzaam een lijst van wat Joden allemaal niet mochten. Ze mochten niet zwemmen, niet naar de bioscoop, niet in de tram, niet naar de bibliotheek en niet naar de dierentuin. Na de zomer mochten Joodse kinderen niet meer naar dezelfde scholen als niet-Joodse kinderen, en ze mochten geen lid meer zijn van verenigingen waar ook niet-Joden lid van waren. Nog weer later mochten ze geen groenten meer kopen in niet-Joodse winkels en moesten ze hun fietsen inleveren. En ga zo maar door.

Vanaf mei 1942 was het voor Joden verplicht om zichtbaar een gele ster op hun kleding te dragen. Ze kwamen daardoor steeds meer apart buiten de samenleving te staan. En dat was precies de bedoeling van de nazi's.

In het diepste geheim had in januari 1942 een overleg plaatsgevonden tussen nazikopstukken. Tijdens dit overleg, de Wannsee-conferentie, was besloten dat de Joodse bevolking

in de bezette gebieden 'vernietigd' moest worden. Nederlandse Joden konden dat niet weten, maar toen vanaf juli 1942 de eerste oproepen kwamen om zich te melden voor een werkkamp, waren veel Joden erg ongerust. Ze vertrouwden het niet. Veel van hen wilden daarom graag onderduiken. Dat was heel moeilijk, want dat betekende dat je voor alles afhankelijk werd van anderen. Wie wilde dat voor je doen?

Margot Frank was een van de eerste vierduizend Joden die op 5 juli 1942 een oproep ontvingen om zich te melden voor een werkkamp. Maar op 15 juli vertrok de eerste trein uit Westerbork richting Auschwitz zonder Margot – en zonder heel veel andere Joden die geen gehoor hadden gegeven aan de oproep.

De Duitse bezetter was woedend en besloot de Joden die zich niet meldten voortaan tijdens razzia's uit hun huizen te halen. Maar er stonden ook steeds vaker Nederlanders op die dát niet zouden laten gebeuren. Het verzet groeide.

5 Schrijven

Een jaar later. Het is maandag 12 juli 1943. In het Achterhuis is het stil, zoals altijd binnen kantoortijden. Vier van Otto's medewerkers weten dat er onderduikers in het pand zijn – zij zijn de helpers. Maar er zijn ook werknemers die van niets weten. En in een bedrijfsgebouw lopen er de natuurlijk hele dag allerlei mensen in en uit. Stilte, dus. Ze kunnen niet voorzichtig genoeg zijn.

Maar stilte betekent nog niet dat je goed alleen kunt zijn met je gedachten, merkt Anne. Er zijn altijd mensen om je heen. Vaak gespannen mensen. Mensen die niet per se je vrienden zijn, om het maar vriendelijk te zeggen. Alleen Peter, de zoon van Herman en Auguste van Pels, die ook in het Achterhuis wonen, heeft een eigen kamer. Nou ja, kamer... Het is eerder een soort halletje naar de zolder. Maar hij kan de deur wel dichttrekken. Dan is hij alleen.

Anne wil ook graag zo nu en dan alleen zijn. Straks gaat ze aan meneer Pfeffer vragen of ze daar afspraken over kunnen maken. Fritz Pfeffer is de achtste onderduiker. Hij is tandarts, even oud als haar vader, en kwam hier in november, een paar maanden nadat zij en de familie Van Pels naar het Achterhuis waren verhuisd. Sinds Pfeffer er is, deelt Anne haar kamer niet meer met Margot, maar met hem.

Het is een smalle kamer. Hun twee bedden passen er net in. Anne slaapt met haar hoofd aan de kant van de deur, meneer Pfeffer juist aan de kant van het raam. Anders liggen ze wel erg dicht bij elkaar. En meneer Pfeffer snurkt.

Het raam mag nooit open. Dan zou iemand immers kunnen denken dat daar iemand is. Om diezelfde redenen zijn de gordijnen ook altijd dicht.

Het fijnste plekje van de kamer is het tafeltje. Als je de ruimte binnenkomt, staat het meteen links, aan het voeteneind van het bed van meneer Pfeffer. Er staat ook een stoel bij, en erboven hangt een plank met daarop een paar boeken en een schemerlamp. Het is een heel eenvoudig tafeltje, maar voor Anne is het ongelooflijk belangrijk. Daarom wil ze meneer Pfeffer vragen of ze

een paar keer per week ongestoord aan dat tafeltje mag zitten. Zonder hem in de kamer, dus.

Aan die tafel kan ze namelijk schrijven. Ze kan haar dagboek openen, haar vulpen in de inkt dopen en schrijven. En schrijven. En schrijven. Er is niets zo heerlijk, maar ook niets zo belangrijk. Als het even kan, schrijft Anne iedere dag. Ze schrijft over wat ze meemaakt, wat ze voelt, over haar verdriet, haar angst, maar ook over gekke voorvallen in het Achterhuis.

Voor Anne is schrijven veel meer dan een bezigheid. Het betekent alles voor haar. Ze heeft geen vriendinnen met wie ze kan kletsen. Ze mag overdag helemaal niet kletsen. Laat staan gillen, huilen, met de deuren slaan. Allemaal dingen die een meisje van haar leeftijd dat iedere dag onder een enorme spanning staat soms zou willen

doen. Maar ze kan wél schrijven. Ze wíl schrijven. Later wordt ze schrijfster. Dus er is werk aan de winkel. En het enige wat ze daarvoor nodig heeft, is wat privacy. Dat moet ze regelen.

Anne vraagt het zo netjes en zo vriendelijk als ze kan. Of ze alsjeblieft, alsjeblieft, twee keer per week 's middags een aantal uren hun kamer voor zichzelf alleen mag om aan het tafeltje te schrijven.

Meneer Pfeffer wil er eerst niets van horen. Hij wil ook aan het tafeltje zitten. Hij heeft werk te doen. Hij heeft een beetje een houding van: wie denk jij nou helemaal dat je bent? Maar Anne houdt voet bij stuk en vraagt vader om hulp. Die maakt aan meneer Pfeffer duidelijk dat het tafeltje ook heel belangrijk is voor Anne.

Er komt een regeling. Een regeling voor het tafeltje. Nu kan Anne zo nu en dan de deur achter zich dichttrekken en alleen zijn. Met papier, een pen en het tafeltje.

Europa diep in de oorlog

Terwijl de families Frank en Van Pels en Fritz Pfeffer ondergedoken zaten in het Achterhuis, voltrok zich buiten een ware nachtmerrie. Overal in Europa werd gevochten, tot in Rusland aan toe. Amerikaanse en Britse vliegtuigen vlogen 's nachts over ons land met bommen, bedoeld voor Duitse steden. Dat geluid maakte telkens weer angstig.

Soms besloten de geallieerden om doelen in Nederland te bombarderen, omdat die in Duitse handen waren. Een voorbeeld daarvan was de Fokkervliegtuigenfabriek in Amsterdam-Noord. De bommen vielen echter niet op de fabriek, maar op de woonwijken in de buurt. Bijna tweehonderd mensen kwamen om. Zo drukte de oorlog een zwaar stempel op ieders leven.

Voor Joden was het leven ondraaglijk geworden. Sinds in de zomer van 1942 de transporten naar Westerbork begonnen waren, leefden ze in continue angst. Wat er in de kampen gebeurde waar Joden vanuit Westerbork naartoe gebracht werden, wist niemand precies. Maar men vreesde het ergste. Van de 140.000 Nederlandse Joden slaagden 27.000 erin om

onder te duiken. Daarvoor had je geld nodig. Anderen moesten immers in je onderhoud kunnen voorzien. Levensmiddelen waren schaars, duur en veelal op de bon. En bonnen kregen illegale onderduikers natuurlijk niet meer. Je moest dus de juiste mensen vinden die dat voor je wilden doen of regelen. Maar er was vooral voor alle betrokkenen heel veel durf voor nodig, want onderduiken was strafbaar.

Aan het begin van 1941 moesten alle burgers een formulier invullen over hun achtergrond. Was een van je grootouders Joods, of allebei? De meeste mensen hadden die papieren destijds gehoorzaam ingeleverd. Nu werd duidelijk waarvoor de nazi's ze nodig hadden: ze wilden de Joden naar Westerbork sturen, en vandaaruit naar kampen in vooral Duitsland en Polen. Wie zich niet vrijwillig kwam melden, werd tijdens grootschalige razzia's opgehaald.

Eind september 1943 vond de laatste grote razzia plaats in Amsterdam. Daarna waren er hele straten met leegstaande huizen. Wie nu nog niet opgepakt was, kon verraden worden door zogenaamde Jodenjagers.

Dat waren Nederlanders die sympathie hadden voor de Duitse bezetters, of die het stomweg deden voor het geld dat ze met het verraad verdienden.

Het Nederlandse verzet werd echter ook steeds sterker en was inmiddels goed georganiseerd. Daardoor konden meer mensen onderduiken, werden ze aan valse papieren geholpen en kreeg Nederland via illegale verzetskranten informatie over het verloop van de oorlog. Het verzet schuwde geweld niet als dat nodig was om bijvoorbeeld mensen vrij te krijgen. Maar de meeste mensen waren te bang om tegen de nazi's in verzet te komen.

In juni 1944 leek het tij te keren: de geallieerde troepen kwamen aan land in het Franse Normandië. Een omvangrijke, gestructureerde aanval op het Duitse leger was begonnen. In het Achterhuis stak Otto Frank een punaise in een kaartje van de Franse kust dat hij had opgehangen om de vorderingen van de geallieerden bij te houden. Normandië. Dat gaf zoveel hoop!

6

De arrestatie

Silberbauer heet hij. Karl Josef Silberbauer. Hij draagt het groene uniform van de Duitse politie en hij heeft een opdracht.

Achter hem lopen drie andere mannen in gewone kleren. Ze spreken Nederlands. Maar ze zijn nazi's, net als Silberbauer. Ze rijden met een auto de Prinsengracht op en stoppen voor het kantoor op nummer 263. Die ochtend is er een telefoontje binnengekomen op het hoofdkantoor van de Duitse politie. Er zouden Joodse onderduikers zitten op dit adres. Die komt Silberbauer nu ophalen. Hij heeft zijn pistool in de aanslag. De andere mannen ook.

Ze hebben het hele gebouw doorgelopen en houden een van de medewerkers, meneer Kugler, onder schot. Ze staan voor een boekenkast in een verder bijna lege, kleine ruimte. Er staan mappen in de kast en daarboven hangt een landkaart. Op het eerste oog is dat niets bijzonders. Maar de kast blijkt te kunnen draaien. En achter de kast zit een deur.

Aan de andere kant van de deur kijken de onderduikers elkaar verschrikt aan. Wat gebeurt er bij de boekenkast? Op dit uur van de dag is het normaal stil. Ze horen stemmen. Vreemde stemmen. Die ene stem, is die Duits?

De deur zwaait open. Silberbauer gaat voorop. Hij houdt zijn pistool dreigend voor zich uit. De mannen verdelen zich: twee beneden, twee boven.

Achter de deur bevindt zich een hele wereld. De wereld van acht mensen die hier nu al ruim twee jaar wonen. Al die tijd waren ze hier veilig. Maar in een kwestie van seconden is dat voorbij. Het is 4 augustus 1944, en ze zijn gearresteerd.

Otto en Peter, die op Peters kamer bezig zijn met zijn huiswerk voor Engels, worden door een gewapende man naar beneden gestuurd. Daar zien ze Margot, Anne, Edith en Auguste en Herman van Pels staan. Ze hebben allemaal hun handen omhoog.

Nu komt ook Fritz Pfeffer binnen. Hij wordt onder schot gehouden, zoals zij allemaal. Silberbauer en de andere mannen zetten de acht onderduikers op een rij.

'Kostbaarheden?' vraagt Silberbauer. Otto wijst naar een kistje, en de mannen halen het leeg. Alles van waarde moeten ze afgeven. De mannen zoeken ook zelf naar geld, sieraden en andere waardevolle spullen. Kastjes worden doorzocht, lades opengetrokken.

Silberbauer ziet een tas staan aan het hoofdeinde van Otto's bed. Het is Annes tas. De tas waar ze iedere avond voor het slapengaan haar dagboeken en andere papieren in stopt. Ze vertrouwt ze haar vader toe. Iedere nacht, nu al twee jaar.

In een paar stappen is Silberbauer bij de tas. Hij doet hem open, kijkt erin en houdt hem vervolgens op de kop. Annes dagboek ploft op de grond, net als alle andere papieren.

Hij vindt ze niet interessant en laat alles liggen. Dan ziet hij een kist aan het voeteneind van het bed van Otto.

Hij is verbaasd. Is dat niet een legerkist? Hoe komt die man daaraan? Otto legt uit dat hij tijdens de Eerste Wereldoorlog officier was in het Duitse leger. Daar wordt Silberbauer even stil van. Deze man was een strijder voor het vaderland, net als hij.

Otto, Edith, Margot, Anne, meneer en mevrouw Van Pels, Peter, meneer Pfeffer: ze krijgen wat tijd om een tas met spullen bij elkaar te zoeken. Ze spreken nauwelijks met elkaar. De mannen kijken toe terwijl ze pakken. Dan gaan ze een voor een de trappen af, de gangen door, op weg naar de voordeur. Voor het eerst in twee jaar gaan ze het gebouw verlaten. Voor het eerst in al die tijd voelen ze de wind, de zon, en staan ze vol in het licht.

Er staat een voertuig voor het kantoor. Naast de onderduikers moeten ook de helpers Kleiman en Kugler instappen. Het is een stralende zomerdag, die 4 augustus 1944, en ze hebben geen idee wat hen te wachten staat.

Van Westerbork naar Auschwitz

In de zomer van 1944 hadden mensen goede hoop dat de oorlog nu snel voorbij zou zijn. Sinds de geallieerden op 6 juni 1944 in Normandië waren geland, volgde Nederland de ontwikkelingen op de voet. Mensen waren aan de radio gekluisterd in de hoop iets te horen op de Engelse zenders, of op Radio Oranje. Dat gold ook voor de onderduikers in het Achterhuis. In haar dagboek vertelt Anne een paar keer over hoe ze samen naar de radio luisterden.

Radio luisteren was streng verboden. Al in de zomer van 1943 had iedereen een bevel gekregen om de radio in te leveren. Omdat mensen met een radio luistergeld moesten betalen, was het bezit van een radio geregistreerd. Zo konden de nazi's makkelijk nagaan wie zich allemaal aan de inleverplicht had onttrokken. Veel Nederlanders leverden echter een oude radio in, en hadden thuis stiekem nog een andere staan. Daarnaast zorgde het verzet voor illegale kranten. Zo konden mensen de opmars van de geallieerden toch volgen.

De geallieerden trokken eerst richting Parijs. Die stad werd eind augustus 1944 bevrijd. Daarna trokken de troepen naar het noorden. Daar bevrijdden ze begin september 1944 Antwerpen. Nederland keek nu gespannen uit naar haar eigen bevrijding. Dat kon toch niet lang meer duren?

Maar het liep anders. Half december 1944 was alleen zuidelijk Nederland, het stuk onder de rivieren, bevrijd. De mensen daar haalden opgelucht adem, maar voor de rest van Nederland brak nu een heel zware winter aan. De Duitse bezetter was niet van plan de rest van Nederland op te geven en blokkeerde de voedseltransporten over weg en water. Daardoor ontstond overal in Nederland, maar vooral in de grote steden, een tekort aan alles. De hongerwinter brak aan.

Anne en de zeven andere onderduikers kregen dat allemaal niet meer mee. Zij werden na het verraad naar Westerbork gebracht, waar ze in de strafbarakken verbleven. Die barakken waren bedoeld voor mensen die een strafbaar feit hadden

begaan, zoals onderduiken.

Ook in Westerbork gonsde het in die tijd van de verhalen dat de oorlog niet lang meer kon duren. Niet alleen trokken de geallieerden vanuit het zuiden naar Nederland, de Russen vielen het Duitse leger ook vanuit het oosten aan. De nazi's zouden nu toch geen mensen meer naar de kampen in het oosten kunnen sturen?

Dat laatste klopte. En tot die conclusie zouden de nazi's ook komen. Maar voor Anne, Margot, Otto, Edith en de andere onderduikers kwam dat inzicht te laat. Op 3 september 1944 werden ze samen met ruim duizend anderen op de trein gezet. Later zou blijken dat dat de allerlaatste trein was die vanuit Westerbork naar Auschwitz vertrok.

7

Anne sterft

Het is koud. Zo vreselijk koud. Het is februari 1945. Of is het maart? Wie let nog op de tijd? Het is koud. Dat is het. En er is bijna niks. Bijna geen eten, geen drinken, geen warme kleding, geen dekens, geen fatsoenlijk bed om in te slapen. Er zijn alleen maar heel veel hongerige, volledig verslagen mensen. Waar je ook kijkt lopen ze doelloos rond, op zoek naar... Ja, naar wat eigenlijk? Het enige wat hier te vinden is, is dood, ziekte, ellende en reddeloosheid.

‘Anne!’

Een van de mensen te midden van alle schimmen in het kamp, is Auguste van Pels. Ze heeft net een bijzondere ontmoeting gehad en kan niet wachten om Anne erover te vertellen.

Anne en Margot zijn net als Auguste van Pels in Bergen-Belsen beland, in Duitsland. Het is nu ongeveer acht maanden geleden dat ze vanuit het Achterhuis naar Westerbork werden gebracht, en daarna moesten ze naar het Poolse Auschwitz-Birkenau. Onverwacht werden Margot en Anne vervolgens opnieuw op transport gesteld. Moeder is in Auschwitz-Birkenau achtergebleven, en vader hebben ze sinds de aankomst in Auschwitz niet meer gezien. Dat geldt ook voor Peter, meneer van Pels en meneer Pfeffer. Ze zijn iedereen kwijt.

Maar nu heeft mevrouw Van Pels nieuws voor Anne. Ze heeft iemand gevonden die Anne heel dierbaar is. Dat zal haar vast goeddoen.

Anne is ziek. Ze heeft vlektyfus. Dat is een besmettelijke ziekte die je extra snel krijgt als je verzwakt bent en er viezigheid is. Je krijgt er koorts en buikpijn van en moet overgeven. En omdat iedereen verzwakt is, is hygiëne ver te zoeken. Zo ongeveer iedereen in Bergen-Belsen heeft vlektyfus. Margot ook.

‘Anne, ik heb je vriendin gevonden. Het is Hanneli. Zij is hier ook!’

Hanneli. Dat is ongelooflijk nieuws. In het Achterhuis heeft Anne over haar gedroomd. Hanneli was in haar droom in een afschuwelijk kamp terechtgekomen, terwijl Anne veilig was in het Achterhuis. Ze hebben elkaar tweeënhalp jaar niet gezien of gesproken, maar nu is ze hier. En mevrouw Van Pels heeft haar gevonden, tussen al die tienduizenden mensen. Hanneli zal die avond naar het prikkeldraad komen. Zij

zal aan de ene kant staan en Anne aan de andere. Als het lukt, tenminste. Ze zullen een groot risico lopen. Want mensen uit de verschillende delen van het kamp mogen geen contact met elkaar hebben en overal staan wachttorens.

Ze zullen elkaar niet kunnen zien. En ze zullen weinig tijd hebben. Maar ze gaan het proberen.

Beide lopen ze die avond langs het prikkeldraad en noemen zachtjes elkaars naam.

‘Anne.’

‘Hanneli.’

Ze lopen net zo lang langs het prikkeldraad tot ze elkaar gevonden hebben. Dan fluisteren ze elkaar snel wat toe. Hanneli vertelt dat ze samen met haar oma, vader en zusje in het kamp is. En dat ze dacht dat Anne veilig in Zwitserland zou zitten. Anne zegt dat haar vader en moeder dood zijn. Dat kan bijna niet anders. Dat Margot heel ziek is. En dat ze vreselijke honger hebben.

Hanneli zit in een deel van het kamp waar ook veel honger is, maar waar soms nog iets te vinden is. Ze belooft Anne op zoek te gaan naar iets te eten. Een paar dagen later zullen ze elkaar dan weer treffen.

‘Hanneli?’

‘Anne, ben je daar?’

‘Ja, hier.’

‘Ik gooi een pakje over het prikkeldraad. Hier komt het.’

Hanneli heeft wat eten bij elkaar gescharreld. Het is niet veel, maar voor Anne en Margot, die inmiddels heel zwak zijn, is het van levensbelang. Dan hoort Hanneli gehuil. Het is Anne. Ze heeft het pakje niet gevangen. Dat heeft een andere vrouw gedaan. En die is snel met de buit weggehold.

Hanneli probeert Anne moed in te spreken. En ze belooft het nog een keer te proberen. Nog weer een paar dagen later lukt het. Anne heeft Hanneli weer gevonden en ditmaal vangt ze het pakje zelf. Ze zal het snel openmaken, met Margot. Die is inmiddels zo ziek.

‘We spreken elkaar weer hier, bij het prikkeldraad,’ spreken Hanneli en Anne af. Hoe kunnen ze weten dat dit de laatste keer is dat ze elkaars stemmen zullen horen?

De vernietigingskampen

De winter van 1944 op 1945 was vreselijk moeilijk voor het nog niet bevrijde deel van Nederland. Met name in de steden en in het westen van het land was er sprake van een schreeuwend gebrek aan voedsel. Mensen gingen op hongertochten naar het platteland, waar de situatie beter was, met spullen die ze hoopten te kunnen ruilen voor eten: trouwringen, zilver bestek, horloges. Na de oorlog zou blijken dat ruim tienduizend mensen die maanden gestorven zijn van de honger.

Sinds het najaar van 1944 werden Nederlandse mannen gedwongen om voor de Duitse bezetter te werken. Wie zich niet meldde, dreigde te worden opgepakt. Nederland was bang en de wanhoop was groot. Wanneer kwam er nu toch eindelijk een einde aan deze afschuwelijke oorlog? De geallieerden leken maar niet verder te komen dan de rivieren. De winter was bitterkoud en er was een groot gebrek aan brandstof.

Maar in het oosten van Europa trokken de Russen op. De nazi's waren er inmiddels van overtuigd

dat de strijd verloren was, en begonnen zoveel mogelijk sporen van hun ongekende wreedheden uit te wissen. De gaskamers en crematoria van Auschwitz-Birkenau werden vernietigd, documenten werden verbrand. De wereld mocht niet ontdekken dat hier meer dan een miljoen mensen vermoord waren.

Gevangenen werden waar mogelijk naar andere kampen getransporteerd. Zo kwamen Anne en Margot in november 1944 in het Duitse Bergen-Belsen terecht. De enorme stroom nieuwe gevangenen uit andere kampen kon daar onmogelijk worden opgevangen, dus toen Belgen-Belsen in april 1945 werd bevrijd door de Engelsen, waren die volledig in shock door wat ze aantroffen. Ze zetten alles op alles om zoveel mogelijk mensen te redden, maar in de maand na de bevrijding stierven er alsnog zo'n 12.500 mensen.

Slechts weken nadat Anne en Margot in Bergen-Belsen waren aangekomen, werden de laatste gevangenen van Auschwitz-Birkenau volledig verzwakt op weg gestuurd naar kampen in

Duitsland. Lopend. In de ijzige kou. Met nauwelijks geschikte kleding en schoenen. Met amper eten. Onderweg stierven velen, om ergens aan de kant van de weg achter te blijven. En wie niet doorliep, werd doodgeschoten.

Otto Frank bleef ziek in het kamp achter toen de laatste nazi's vertrokken. Dat werd zijn redding. Concentratiekamp Auschwitz-Birkenau werd in januari 1945 bevrijd door de Russen. Otto was uitgeput, maar hij leefde en was vrij.

Het zou nog tot mei 1945 duren voor Nederland bevrijd werd. Onderweg naar huis hoorde Otto Frank al over de dood van Edith. Dus toen hij maanden later aankwam in het inmiddels bevrijde Amsterdam, had hij maar één doel: zijn meisjes vinden.

Maar zijn meisjes hadden hetzelfde lot ondergaan als zes miljoen andere Joden. De ongekende wreedheid van het naziregime kwam in de jaren na de Tweede Wereldoorlog geleidelijk aan het licht en zorgde voor een schok – en ongeloof. Hoe had dit kunnen gebeuren?

8

De verschijning van het dagboek

Het is het voorjaar van 1947 en Otto Frank heeft een boek in zijn handen. Op de voorkant staan donkere wolken en de titel van het boek: Het Achterhuis. Daarboven, in gele letters, prijkt de naam van de schrijfster: Anne Frank.

Over een paar maanden zou Anne achttien zijn geworden. En wat zou ze ongelooflijk trots zijn geweest op dit boek, dit échte boek, waar ze tijdens de onderduik in het Achterhuis aan werkte. Zo vaak had ze zich afgevraagd of ze wel goed genoeg kon schrijven om een boek te publiceren, en of mensen haar verhalen wel interessant genoeg zouden vinden om te lezen. Maar nu is het boek er. Annes droom is uitgekomen.

Het boek zou er niet gekomen zijn als de helpers na de arrestatie van de onderduikers niet terug waren gegaan naar het Achterhuis. Niet lang nadat de familie Frank, de familie Van Pels en tandarts Pfeffer waren opgepakt, was Bep stiekem het Achterhuis binnengegaan en hadden ze Annes dagboek meegenomen, net als de schriften, kasboeken en andere vellen papier die Anne volgeschreven had toen haar dagboek vol was. Miep had ze in een la gestopt, zodat ze alles na de oorlog weer aan Anne kon geven. Maar Anne kwam niet terug.

Daarom had Otto Frank ze gekregen, op de dag, nu bijna twee jaar geleden, dat hij hoorde dat Margot en Anne niet meer leefden. Tijdens de onderduik had Anne haar dagboek aantekeningen iedere avond in een oude aktetas gestopt en die bij zijn bed gezet. Hij mocht, nee, hij móést erop passen.

Nooit had Otto een regel in Annes dagboeken gelezen. Hij zag nog voor zich hoe Silberbauer die tas op de dag van de arrestatie op de kop had gehouden, en hoe Annes papieren op de grond waren gevallen. Nu lagen ze daar opnieuw: het dagboek dat Anne van hem, Edith en Margot had gekregen voor haar dertiende verjaardag, samen met al het andere papier dat Miep en Bep sinds de

onderduik bij elkaar hadden gescharreld zodat Anne kon blijven schrijven.

In het begin had hij alleen maar kleine stukjes gelezen. Annes verhalen over hun leven in het Achterhuis grepen hem zo aan dat hij het bijna te moeilijk vond. Van de acht onderduikers was hij de enige die nog leefde. De andere zeven kwamen al lezend weer tot leven. Het deed te veel pijn.

Maar na een tijdje werd hij gegrepen door de verhalen van zijn dochter. Wat kon Anne geweldig schrijven! Wat had ze oog voor de kleinste details, en wat had ze de karakters van de onderduikers goed beschreven. Van

sommige gebeurtenissen had ze zo goed verslag gedaan dat Otto ze weer helemaal voor zich zag. Ze schreef met humor, maar ook met ernst en met verdriet. Hij was verrast over hoeveel dingen ze had nagedacht. Haar gedachten en haar emoties gingen dieper dan hij ooit had vermoed.

Hij was zo geboeid door de dagboeken dat hij er wel over móést vertellen. Hij deelde stukken tekst met vrienden en vertaalde delen van de dagboeken naar het Duits voor zijn familie. 'Moet je nu toch horen wat Anne schrijft,' zei hij dikwijls tegen Miep en Jan, die hem liefdevol in huis hadden genomen na

de oorlog. Maar ook zij vonden het vreselijk moeilijk om Annes woorden te horen.

Er waren vrienden die tegen hem zeiden dat hij de dagboeknotities uit moest geven. Omdat mensen moesten weten hoe het geweest was. Omdat jong en oud zoveel konden leren van Annes verhaal. En vooral: omdat het Annes diepste wens was.

Otto had erg aan dat idee moeten wennen. Annes dagboeken waren zo privé. Er stonden stukken in die niemand iets aangingen, zoals die waarin ze lelijk schreef over haar moeder. Hij wist wel dat die twee niet altijd een goede band hadden gehad, maar moest Jan en alleman dat nu te weten komen? Ze waren er allebei niet meer.

Maar zijn vrienden hadden hem overtuigd. Annes dagboeken waren zo bijzonder dat veel meer mensen ze moesten lezen. Daarom had hij zijn best gedaan om een uitgever te vinden. En nu is het dus zover: Otto Frank houdt een van de vijftienhonderd gedrukte exemplaren van Het Achterhuis in zijn handen.

historicus Jan Romein in 1946 een versie van het uitgetypte dagboek van Anne in handen. Hij was er zozeer door geraakt dat hij er een verhaal over schreef voor Het Parool. Die plaatste het artikel op de voorpagina. Romein schreef: 'Toen ik het uit had, was het nacht en het verwonderde mij, dat het licht nog brandde, dat er nog brood en thee te krijgen waren, dat ik geen vliegtuigen hoorde ronken en geen soldatenlaarzen klonken op straat, zóó had de lezing mij gevangen en teruggevoerd naar de onwezenlijke wereld, die nu al bijna weer een jaar achter ons ligt.'

In Nederland was het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie inmiddels opgericht, een plek waar de persoonlijke documenten waar Bolkestein op Radio Oranje om had gevraagd werden onderzocht en bewaard. Annes dagboek was heel bijzonder, concludeerde Romein. Hij schreef dat hij zich bijna niet kon voorstellen dat er ook maar één ander document bij het instituut zou liggen dat 'zóó zuiver, zóó intelligent en toch zóó menselijk' was als Annes dagboek. Toen was een uitgever snel gevonden.

Sindsdien zijn er veel oorlogsverhalen verschenen. En nog steeds komen er persoonlijke documenten tevoorschijn die een beeld geven van de verschrikkingen die mensen hebben moeten doorstaan in de Tweede Wereldoorlog. Maar Annes dagboek is van al die publicaties de allerbekendste. Miljoenen mensen in tientallen landen hebben haar werk gelezen, en nog eens miljoenen hebben de plek bezocht waar Anne en haar familie ondergedoken hebben gezeten: het Achterhuis.

Persoonlijke documenten

Tijdens de Tweede Wereldoorlog hielden veel mensen een dagboek bij, net als Anne Frank. Anderen schreven brieven aan familie of andere dierbaren, over hun belevenissen, honger, verdriet en zorgen. Weer anderen schreven gedichten of verhalen of maakten (stiekem) foto's.

Al tijdens de oorlog groeide het besef dat dit soort persoonlijke documenten na de oorlog erg belangrijk zouden worden om een beeld te krijgen van hoe mensen die moeilijke jaren waren doorgelopen. Het publiceren van die verhalen zou mensen er bovendien aan herinneren dat dit nooit meer mocht gebeuren.

In maart 1944 las Gerrit Bolkestein, de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, tijdens een uitzending van Radio Oranje een oproep voor om persoonlijke documenten goed te bewaren. Anne en de andere onderduikers van het Achterhuis luisterden in het geheim naar die

oproep, en Anne begreep meteen dat dat ook over haar dagboek ging. Ze twijfelde nog even of haar verhalen wel interessant genoeg waren, maar besloot een paar weken later dat ze een tweede versie zou maken van haar dagboek. Na de oorlog zou ze op basis daarvan een echt boek kunnen maken. Maar Anne kreeg niet de kans haar werk af te maken, omdat de onderduikers in augustus van datzelfde jaar 1944 werden gearresteerd.

Annes dagboek is wereldberoemd geworden. Toch waren uitgevers in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog terughoudend met het uitgeven van oorlogsdagboeken. Nederland wilde vooruitkijken en de oorlog zo snel mogelijk vergeten, en het land was in verwarring. De verhalen over het onmenselijk leed dat de Joden was aangedaan waren bijna te zwaar om te dragen. Mensen waren zeer geschokt.

Min of meer toevallig kreeg